

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תזריע-החודש, תשע"ו
מספר 1165

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"וְרָאָה הַפֶּהֶן אֶת הַנֶּגַע... וְהִסְגִּירוֹ" – מעמד הכוהן כמאבחן נגעים

מנחם ברק

פרשתנו עוסקת בשני נושאים: הראשון - יולדת וברית המילה, ונסמך לו הנושא השני - נגעי הצרעת. ר' שלמה אפרים מלונטשיץ (ה"כלי יקר") מפרש את משמעות הסמיכות בין שני עניינים אלו על-פי נדרים לא ע"ב: "אמר ר' נחמיה גדולה מילה שדוחה את הנגעים". ללמדנו, כי כשם שהאדם הנימול מנקה את ערלת הגוף, כך עליו למול את ערלת הפה ולהימנע מלשון הרע הגורמת לנגעים. על כן נקרא האיש הנגוע בשם "מצורע" - מוציא רע, שהפה מוציא את הרוע מתוך הגוף אל הסביבה. ואכן, התורה ובעקבותיה ההלכה (מסכת "נגעים", התלמוד והפוסקים) מתייחסות לנגעי הצרעת כאל מחלה רוחנית, הבאה כעונש על חטא מוסרי-ערכי. מרחב הטיפול בצרעת הוא בתחום הטומאה והטהרה, ולפיכך הוא נמסר לסמכות הרוחנית העליונה, קרי לכוהן. עם זאת, חשוב לציין שבתקופת המקרא הייתה הצרעת תופעה נדירה ונסית. בטווח של כ-800 שנה, מימות משה רבנו במצרים ועד גלות בית ראשון, מופיעים בתנ"ך רק חמישה מקרים של צרעת, וכולם נתפסו כעונש על חטא מוסרי-ערכי. לצורך דיוננו נזכיר כאן בקצרה מקרים אלו על פי סדר הופעתם במקרא:

- (1) משה רבנו: "וַיִּהְיֶה יָדוֹ מְצֻרֶעֶת פֶּשֶׁלֶג" (שמ' ד: ו) - עקב זלזולו ברמת האמונה של בני ישראל (רש"י על אתר).
- (2) מרים: "וַיִּהְיֶה מְרִיָּם מְצֻרֶעֶת פֶּשֶׁלֶג" (במ' יב: י) - בגין דברי רכילות ולשון הרע על משה רבנו.
- (3) נעמן, שר-צבא ארם: "וַיִּהְיֶה הָיָה גִבּוֹר חֵיל מְצֻרֶע" (מל"ב ה: א) - משום ששבה נערה בתולה לשרתו (רש"י ורד"ק שם).
- (4) גחזי משרת אלישע ושלושת בניו: "וַיִּצְרַעַת נַעֲמָן תְּדַבְּקֶךָ וַיִּבְרָעֶךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֻרֶע פֶּשֶׁלֶג" (מל"ב ה: כז) - כי עברו על הוראת אלישע שלא לקחת כסף ומתנות מנעמן תמורת ריפוי מהצרעת.
- (5) עוזיהו המלך: "וַיְהִי עֲזָיָהוּ הַמֶּלֶךְ מְצֻרֶע עֲדִיּוֹם מוֹתוֹ" (דבה"ב כו: כא) - על שנכנס אל הקודש להקטיר למרות מחאת הכוהנים, ומיד נענש בצרעת במצחו בטרם הוצא מהמקדש.

אחרי התקופה המקראית אין אזכור בספרות התורנית למקרי צרעת נוספים, אף לא בספר "מעשה טוביה"¹ של הרופא טוביה כ"ץ,² שהיה בעצמו כוהן שהתמחה במחלות הקשות שפקדו את אירופה בימי הביניים ולאחריהם. אפשר להסיק שהצרעת המקראית, שמאפייניה מובאים בפרשתנו, עברה מן העולם, אם כי סביר להניח כי עונשים שונים על חטאים מוסריים עדיין קיימים, כמובא בתלמוד: "אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: על שבעה דברים נגעים באין - על לשון הרע, על שפיכות דמים, על שבועת שוא ועל גילוי עריות, על גסות הרוח, על הגזל ועל צרות העין" (ערכין טז ע"א).

חשוב להבהיר כאן, כי הצרעת שבפרשתנו היא נגע שעניינו טומאה וטהרה, ואין מדובר במחלה. הצרעת הזו אינה קשורה כלל למחלת הצרעת (Leprosy) המוכרת ע"י מדע הרפואה גם בשם "מחלת Hansen".³ התסמינים של מחלה זו שונים לחלוטין מהתסמינים של הצרעת המקראית, ולכן אין לטעות ולהשוות ביניהן.

לאור האמור עד כה, מתבקשת השאלה הלוגית הבאה: האם דברי הכתוב על הצרעת אינם רלוונטיים, לכאורה, מכיוון שעיסוקם בתופעה שחלפה מן העולם? האם מתעוררת כאן סתירה, כביכול, עם העיקרון של נצחיות התורה וחיוניותה בכל דור ודור? התשובה שלילית, כמובן! והדברים רלוונטיים מאד. אין שום סתירה בין נצחיות התורה ובין העובדה שהצרעת המקראית אינה קיימת עוד.

* מנחם ברק הוא סטודנט לתואר שני בביה"ס לחינוך במגמת "הלכה, מדע וחינוך".

¹ ד"ר א' לוינסון, רופא יהודי בשיקגו ארה"ב, ליקט וערך מכתבי יד ותעודות היסטוריות, והביא לדפוס בהוצאת "רימון ספרים" לונדון 1924. על פי הקדמתו פרסם מאמרים בביטאון ההסתדרות המדיציניית בשיקגו ארה"ב.

² טוביה הרופא (1652-1729) נולד בפולין ולמד רפואה בגרמניה ובאיטליה. הוא שימש כרופא בחצרות מלכים.

³ מחלה זו מקורה בחיידק תוך-תאי שגילה החוקר הנסן בשנת 1873, והיא נחשבת למחלה כרונית הפוגעת במערכת העצבים, השרירים והעצמות. דברים אלה מובאים על פי דברי החוקרת ספיר רון, בבלוג של ד"ר לאה מזור (האוניברסיטה העברית) "מקרא מדע וחינוך".

הנימוק הקלאסי הוא הנאמר במסכת מכות (פרק ג' משנה ט"ז): "אמר ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר, ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". אך יש נימוק נוסף, חשוב לא פחות, והוא: העמקה וגילוי לדורות של העיקרים והמסרים, שהתורה מלמדת אותנו באמצעות מעמד הכוהן כמאבחן את הנגעים ובאמצעות דרכי הטיפול בהם. בדיון שלהלן נתמקד בשתי הסוגיות העיקריות שבנגע הצרעת:

א) "וְרָאָה הַפֶּהֶן" - מהות הראייה שהכוהן נצטוו עליה, חובותיו, מגבלותיו והמסקנות ההלכתיות העשויות לנבוע מכך למצוות אחרות.

ב) תסמיני הצרעת - מהי צרעת "כשלג" ומהן דרגות הלוהבן השונות ברמות השונות של הנגע.

א) "וְרָאָה הַפֶּהֶן" - חובת הכוהן לראות את הנגע, ולהחליט אם הוא "טמא" או "טהור", מטילה עליו אחריות גדולה מאוד, שהרי כתוצאה מהחלטתו האדם הנגוע יכנס מיד להסגר. מטרת ההסגר אינה לצורך בידוד ומניעת הידבקות, אלא לצורך הרחקה ממשפחתו ומקהילתו בשל טומאתו. הנגוע בצרעת מנוע מלכוא בקהל וליטול חלק בטקסים דתיים כמו תפילה וכיו"ב. זהו עונש כבד מאוד המשפיל את האדם ברבים. לפיכך, מתן הסמכות ההלכתית לכוהן כרוך בשלושה תנאים הכרחיים: 1. הכוהן חייב לעבור הכשרה מקצועית ולהיות בקי בסוגי הנגעים, בשמותיהם ובפרטי תסמיניהם.⁴ 2. הכוהן המאבחן חייב להיות בעל כושר ראייה מעולה בשתי עיניו. כוהן בעל עין אחת פגועה או שנחלשה ראייתו אינו רשאי לאבחן צרעת, גם אם ייעזר במומחה.⁵ לכך מתווסף תנאי חיוני שלישי: תנאי הסביבה שבה תתבצע ראיית הכוהן צריכים להיות אופטימליים; דהיינו בשעות שבהן שוררת בחוץ תאורת יום בהיר תקינה, כמוגדר ב"תורת המאור": *full daylight clear day – photometry*.

ההלכה קובעת באלו שעות ביום בהיר הכוהן יכול לבדוק את הנגע. כמו כן אסור לאבחן את הנגע בתאורת שמש ישירה, משום שיכול להיגרם החזר מסנוור של האור מהמשטח הנגוע, ואסור לאבחן במבנה מוצל משום שהתאורה בו אינה מספקת.⁶ נמצאנו למדים עד כמה ההלכה מקפידה על תנאי הראייה בטרם יפסוק הכוהן "טהור" או "טמא", על כל המשתמע מכך. מכאן אפשר להסיק, שאין לאבחן נגעים באמצעות מכשירי ראייה כמו מיקרוסקופ אופטי או זכוכית מגדלת. מדברי הרמב"ם⁵ יש מקום לספק אם כוהן המרכיב משקפי ראייה כשר לאבחון נגעים, שהרי ראייתו פגומה. מעיקרון זה אפשר ללמוד נפקא-מינה מעשית גם למצוות אחרות. למשל, אין מקום להשתמש במכשירי ראייה לצורך בדיקת חמץ, שאיסורו ב"בל יראה" אפילו בכל שהוא. כמו כן, אין לבדוק כשרות אתרוג בזכוכית מגדלת או במיקרוסקופ, והגמרא קבעה (נידה כ ע"ב): "אין לדיין אלא מה שעניו רואות".

ב) תסמיני הצרעת - בפרשתנו מוגדרים שני תסמינים: "בהרת" ו"שאת", אך המשנה מרחיבה את הנושא, ומגדירה ארבעה סוגים: שניים ראשיים - "אבות", ושניים "תולדות". "בהרת" ותולדתה ו"שאת" ותולדתה מאופיינות כולן בצבע לבן ונבדלות ברמות ה"לוהבן" לפי הסוג. וזו לשון המשנה (נגעים א, א):

מראות נגעים שנים שהן ארבעה: בהרת עזה כשלג, שנייה לה (תולדה) כסיד ההיכל,⁷ שאת כקרום הביצה, שנייה לה (תולדה) כצמר הלבן, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים שאת כצמר הלבן ושנייה לה כקרום ביצה.

המשנה באה להגדיר את הנאמר בפרשתנו (יג:ג) - "וְרָאָה הַפֶּהֶן... וְשָׁעַר פִּנְגַּע הַפֶּהֶן לְבָן". חז"ל מצאו לנכון לקבוע "סרגל צבעים" על פי עצמים נפוצים, כך שאפשר יהיה ללמוד בנקל את רמות הלוהבן השונות, ולאפיין אותן.

ארבע רמות הלוהבן נקבעו על פי הבהירות (*brightness*) ה"פוטומטרית",⁸ שתיים לכל "אב" ו"תולדה". השלג וצבעי הסיד - ל"בהרת", צמר לבן וקרום הביצה - ל"שאת". השלג והסיד זהים בתגובתם לאור השמש; הם מחזירים את כל צבעי הקשת באופן אחיד ובפיזור זוויתי שווה, ונבדלים זה מזה רק בעצמת החזרה. השלג עלול לסנוור, והסיד איננו מסנוור.⁹ לעומתם, הצמר הלבן של כבש בן-יומו וקרום הביצה (הקרום שמתחת לקליפת ביצה שלוקה) בהירותם נמוכה יותר וצבעם מט יותר.¹⁰ נמצאנו למדים שחז"ל שלטו ברזי המדעים ולא "נזקקו" ל"ארגון הבינלאומי לתקנים של אור וצבע" שנוסד רק לפני 100 שנה. בימינו, על מנת להעמיק ולהבין את צבעי הנגעים הנמנים בדברי חז"ל, יש צורך לבצע מדידות ספקטרו-מטריות כדי לאפיין את מרכיבי הצבעים מבחינת אורכי הגל, ולקבל את "סרגל הנגעים" כפי שקבעו חז"ל בתקופת המשנה.¹¹

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ רמב"ם, "היד החזקה", טהרה, הלכות טומאת צרעת פרק ט הלכה ב.

⁵ ר"ע מברטנורה על משנה נגעים פרק ב משנה ג.

⁶ W.A.K Middleton, *RCA Electro-Optics Handbook*, Lancaster, PA 1974, p. 70

⁷ לפי המשנה במסכת נגעים, נהגו בבית המקדש לצבוע בצבע סיד טבעי (על בסיס קלציום-אוקסיד) את הקירות הפנימיים. לעניות דעתי כדי לקבל תאורה טובה בכל החלל, הן מהמנורה הן מנברשת הזהב שהייתה תלויה על פתח ההיכל.

⁸ L. Levi, *Applied Optics*, New York 1968, chap. 1, p. 11.

⁹ S.G. Warren, "Properties of Snow", *Review of Geophysics*, 20/1 (Feb. 1982), p. 69.

¹⁰ אחד הנושאים בהצעת המחקר שלי הוא סוגיית צבעי הנגעים שבפרשתנו.

¹¹ לשמחתנו, אין נגעי צרעת בימינו, אך השפה העברית התעשרה במטבעות לשון שנולדו בפרשתנו, בנביאים ובמשנה, כגון: 1. "אם-

יהי וְשָׁאֵקָם... פְּשָׁלָג יִלְפִינוּ"; 2. "חיוור כסיד"; 3. "הלבנת פנים"; 4. "הלבנת כספים" ועוד.